

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2021): 77 - 102

Toplumsal Gerçekliği Anlamada Kurgu Metinlerin Güvenirliği
The Reliability of Fictional Texts in Understanding the Social Reality

Rızkan Tok

Arş. Gör., Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Res. Assist., Trabzon University, Faculty of Theology,
Department of Sociology of Religion
Trabzon/Turkey
e-mail: rizkantok@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4975-8149>

DOI: 10.33718/tid.1022187

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 11 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Aralık / December 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Rızkan Tok, "Toplumsal Gerçekliği Anlamada Kurgu Metinlerin Güvenirliği", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/2 (Güz 2021): 77 - 102

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Toplumsal Gerçekliği Anlamada Kurgu Metinlerin Güvenirliği*

Öz

Edebî eserlerin çağlar boyunca insanların hayatındaki merkezî önemini koruduğunu öne sürmek mümkündür. Mahiyetlerinin kurgudan ibaret olması nedeniyle bu eserlerde özneliliğin belirleyici unsur olduğu düşünülmüştür. Bu düşünceden hareketle, kurgu metinler vasıtasıyla nesnel ya da bilimsel çıkarımlara ulaşmanın zor olduğu fikri ön plana çıkartılmak suretiyle söz konusu metinlerin toplumsal gerçekliği yansıtmada güvenilirlik açısından problemler taşıyabileceğine vurguda bulunulmuştur. Bu fikir bağlamında, kurgu metinlerin öznel duygulara ve hayal ürünü imgelere fazlasıyla yer vermesinden dolayı bilimlerin rasyonel epistemolojisine dâhil edilebilmelerinin mümkün olmadığı savunulmuştur. Çalışmada, bu fikrin dayanak noktasını oluşturan kurgu-gerçeklik ayrımının temelleri tartışmaya açılarak bu ayrımın, keskin bir şekilde yapılmasının sorunlu taraflarına işaret edilmiştir. Bu minvalde edebî bir tür olarak roman, kurgu metinlere örneklik teşkil etmesi açısından hareket noktası olarak belirlenmiştir. Böylece romandan hareketle, kurgu metinler vasıtasıyla toplumsal gerçekliğe ulaşmanın imkanları perspektifçilik ve görecelik kavramlarına referansta bulunarak araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyoloji, Edebiyat, Kurgu, Roman, Gerçeklik, Perspektifçilik, Görecelik.*

The Reliability of Fictional Texts in Understanding the Social Reality*

Abstract

It is possible to argue that literary works have had vital importance in people's lives throughout the ages. Subjectivity is thought to be the determining factor in these works since their nature consists of fiction. Based on this approach, the idea that it is difficult to reach objective or scientific inferences through fictional texts is emphasized, and it is highlighted that these texts may have problems in terms of reliability in reflecting social reality. In the context of this idea, it is argued that it is not possible for the fictional texts to be included in the rational epistemology of the sciences since they include too much subjective feelings and fictive images. In this study, while the backbone of the fiction-reality distinction which forms the basis of this idea is discussed, the problematic aspects of making this kind of sharp distinction are pointed out. In this respect, the novel as a literary genre is determined as the starting point in terms of exemplifying fictional texts. Therefore, starting from the novel, the possibilities of reaching social reality through fictional texts are tried to be investigated by referring to the concepts, perspectivism and relativism.

Keywords: *Sociology, Literature, Fiction, Novel, Reality, Perspectivism, Relativism.*

* Bu çalışma yazarın devam etmekte olan "Postkolonyal Edebiyatta Dini Kimliğin Muhafazası ve Dönüşümü: Hanif Kureishi'nin *Kara Plak* ve Zadie Smith'in *İnci Gibi Dişler Örnekleri*" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* This study is produced from the author's ongoing phd dissertation titled "Protection and Transformation of Religious Identity in Postcolonial Literature: Examples of Hanif Kureishi's *Black Album* and Zadie Smith's *White Teeth*".

Giriş

Edebiyat ile toplum arasında karşılıklı bir ilişki olduğuna sıkça değinilmiştir. Toplumlar kendi gerçeklerini yansıtacak sanatçıları ya da edebiyatçıları yetiştirmiş ve bu kişiler de içerisinde yetiştikleri toplumun sosyal, kültürel, ekonomik şartlarının kendi benliklerinde oluşturdukları etkileri eserlerinde yansıtmışlardır. Dolayısıyla bu karşılıklı etkileşim devamlı suretle iki olgunun yeniden üretilmesini sağlamıştır. Bu durum dikkate alındığında, toplumun mu edebiyatı, edebiyatın mı toplumu ortaya çıkardığı tartışması önem kazanmaktadır. Biz ise bu çalışma kapsamında mezkûr tartışmaya dâhil olmaktan ziyade içinde doğduğu toplumun bir ürünü olarak edebiyatın, toplumsal gerçekliği ya da kültürü yansıtmada ne derece güvenilir bir kaynak olarak kabul edilebileceği meselesine odaklanmaya gayret göstereceğiz. Bu noktada, 'güvenilir' kelimesini kasıtlı olarak seçtiğimizi vurgulayarak meselenin felsefi boyutuna değinmeden bu tartışmayı derinlemesine yapabilmenin kolay olmadığının altını çizmek gerekecektir. Tabii olarak burada, gerçekliğe ulaşmada -bu gerçeklik ister fen bilimleri ya da sosyal bilimlerinin sınırları içerisinde kastedilen bilimsel bilgi isterse de sanatın sınırları içerisinde ulaşmaya çalışılan hakikatin bilgisi olsun- 'güvenilir olan nedir?' sorusu meseleye dair bir başlangıç noktası oluşturması açısından önem arz etmektedir.

Her ne kadar güvenilir bilginin ölçülebilen ve sınanabilen bilgi olduğu yönünde genel bir ön kabul bulunsa da bunun tartışmaya açık olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu ön kabul, temelde bilimsel gerçekliği ya da hakikati yekpare ve tek katmanlı bir düzleme indirgeme eğilimi taşır. Oysa felsefi olarak gerçeklik ya da hakikatin sınırlarını belirlemek bu denli kolay olmayabilir. Bu sözünü ettiğimiz hakikatin bilgisine ulaşma sorununun, felsefenin çizdiği sınırlar içerisinde, gerçeklik-kurgu, kavram-imgе gibi ikilikler üzerinden tartışılarak perspektifçilik ve görecilik gibi kavramların yardımıyla açıklanmaya müsait olduğu söylenebilir. Çalışmada, bu iki kavrama atıfta bulunarak fen bilimleri ile sosyal bilimler, bilim ile sanat, gerçeklik ile kurgu ve en nihayetinde sosyoloji ile edebiyat arasına çekilen kalın çizgilerin gerekliliği ve geçerliliği tartışmaya açılacaktır.

Söz konusu tartışmanın sosyal bilimler sınırları içerisinde özellikle Batı'da 1960'lardan sonra değer kazandığı ileri sürülebilir. Bu tartışmanın ülkemizdeki yansımalarına bakıldığında ise 1998 yılında *Defter* ve

Toplum ve Bilim dergileri tarafından düzenlenen ‘Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek’ başlıklı sempozyum kapsamında ortaya konan çalışmaların kayda değer olduğunu söylemek mümkündür. Bu minvalde, Duygu Köksal’ın “Sosyal Bilimlerin Kıyısında Edebiyat” başlıklı makalesi ile *Defter* dergisinin 38. sayısında yayımlanan Zeynep Sayın’ın “The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat” başlıklı makalesini hem çalışmamıza ışık tutmaları hem de bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla meseleye dair tartışmanın ülkemizde kayda değer ilk örneklerini teşkil etmeleri açısından zikretmemiz yerinde olacaktır. Elbette, literatürde daha sonraki süreçte edebiyat ve sosyal bilimlerin diğer alanları arasındaki ilişkiyi irdeleyen birçok çalışmaya rastlanabilir. Fakat burada hatırdan tutulması gereken nokta, çalışmamızın ana eksenini bu ilişkinin mahiyetinden ziyade edebiyat alanında üretilen kurgu eserlerin güvenilirliği sorununun oluşturacak olmasıdır. Çalışma kapsamında, bu kurgu eserlerden biri olarak roman, örnek olarak seçilecek ve tartışma, romanın toplumsal gerçekliği yansıtmadaki rolü üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Bu bağlamda, çağdaş sosyal bilimler felsefesinin değerlendirilmesinde çokkültürlü bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu vurgulayan Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi* ismini verdiği kitabının giriş kısmında “Sosyal bilimler bilimsel midir ya da olabilir mi?”¹ sorusunu gündeme getirerek tartışmasına başlar. Her ne kadar sosyal bilimler, sınırlarının belirlendiği tarihlerden günümüze kadar çalışmalarına model olarak doğa bilimlerini alıp, kendi içerisinde bilimsel olma iddiasını taşısa da bu iddia her daim tartışmaya açık olmuştur. Öyle ki kuramsal bir disiplin olarak sosyal bilimler felsefesinin, en temelde bu iddianın geçerliğinin sorgulanması ve sosyal bilimler ile doğa bilimlerinin ortak ve farklı yönlerinin açığa çıkarılması amacıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, günümüzde sosyal bilimler felsefesinin sözünü ettiğimiz tartışmaya dair ulaştığı sonuç; artık tarihsel olarak devamlı suretle gündemini koruyan sosyal bilimlerin bilimselliği sorununun güncelliğini yitirdiği yönündedir. Doğa bilimlerinin eskiye nazaran giderek otoritesini ve saygınlığını yitirmesi, dolayısıyla kendisine atfedilen mihenk taşı pozisyonunu kaybetmesi, bu durumun temel sebeplerinden biri olarak görülebilir. Bunun yanı sıra doğa bilimlerinin siyasi iktidarlar ve ekonomik otoriteler tarafından araçsallaştırılarak özellikle savunma sanayi ve askerî silahlanma gibi alanlarda suistimal edilmesi, bilimsel bilginin ayrıcalıklı konumunu

1 Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, 12.

kuramsallaştıran pozitivist düşüncenin değerini kaybetmesinde bir diğer faktörü oluşturmuştur. Nihai aşamada ise entelektüel bilgi üretiminin temel paradigması olarak görülen 'bilimin', sosyal bilimler alanındaki etkin rolünü kaybetmesi ve pozitivistimin geçmişte sahip olduğu değeri yitirmesi, sosyal bilimler felsefesinde perspektifçilik ve görecilik gibi bazı kavramların ön plana çıkmasına neden olmuştur.²

1. Kavramsal Arka Plan: Perspektifçilik ve Görecilik

Pozitivistimin üzerine temellendiği zeminin yapı taşlarını yerinden oynatan iki temel argüman olarak perspektifçilik ve görecilik kavramlarına biraz daha yakından bakmak gerekirse ilk olarak perspektifçiliğin en temelde gözlem ya da deney ile ulaşılan bilginin bazı sınırlılıklarının bulunduğunu vurguladığını görürüz. Buradan hareketle, perspektifçilik genel itibarıyla varlığın dolaysız olarak kendisine, diğer bir deyişle 'mutlak hakikate' ulaşmanın imkânsız olduğu görüşünü savunur. İnsan içinde bulunduğu kategori ya da şartlardan bağımsız bir gerçekliğe ulaşmayaçağından hakiki manada neyin doğru ya da neyin yanlış olduğuna karar verebilecek konumda değildir. Dolayısıyla hakikat, gerçeklik ya da doğru olarak sınırları belirlenmeye çalışılan şey her ne olursa olsun, onun olgusallığından bahsedilmez. Şu hâlde, hakikat söz konusu olduğunda olgular yerini yorumlara bırakmak durumundadır. Zira objektif ya da nesnel gerçeklik olarak ortaya konulan çıktının da insan tarafından üretilen bir yorumdan fazlası olmadığı gibi bu yorumların da insanın ilgilerinden, bilginin tarihselliğinden ve toplumdaki iktidar ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyeceği göz ardı edilemez. Temellerini Friedrich Nietzsche'nin düşüncelerinden alan bu görüşlere göre üretilen her yorum dünyaya bakışın yalnızca bir perspektifinden ibarettir ve bilim bu perspektiflerden yalnızca birine tekabül eder.³ Her ne kadar daha önceleri Nietzsche farklı biçimlerde ele almış olsa da bu bağlamda perspektifçilik fikri büyük ölçüde 20. Yüzyılın ünlü İspanyol düşünürlerinden Jose Ortega y Gasset ile birlikte anılır.⁴ Onun perspektifçi epistemolojisine göre gerçeklik, kişinin kendi hayatı ve içerisinde bulunduğu şartlar ile yakından ilintilidir. Bu açıdan bakıldığında benlik, kendisini çevreleyen varoluştan ayrı ele alınmaz. Zira benlik ile onu çevreleyen varoluş arasında dinamik bir etkileşim

2 Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, 12.

3 Cevizci, "Perspektivizm", 683.

4 Lacey, "Perspectivism", 250.

ve bağımlılık söz konusudur. Gerçeklik ise bu ikisinin bir araya gelmesi sonucunda meydana gelir. Bu anlamda insan hayatı benlik ve onun maruz kaldığı koşulların karşılıklı ilişkisiyle şekillenir. Bu ilişkide her benliğin hayatını inşa etmede kendine has bir bakış açısı ya da perspektifi vardır. Dolayısıyla hakikat ya da gerçeklik perspektifseldir ve her benliğin kendisini şekillendiren şartlara bağımlı bakış açısına göre değişkenlik gösterir.⁵

Bu bilgiler ışığında perspektifçilik, esasında insanın sadece gerçekliği değil hiçbir şeyi doğrudan göremeyeceğini iddia eder. Nitekim her görme, her bakış, her değerlendirme kendi perspektifinin sınırlılıkları içerisinde bir görme, bakış ya da değerlendirmeye işaret etmektedir. Öyleyse her epistemik teşebbüs gibi bilimsel bilgi de kendi sınırlarını kendisi belirleyen ve bu sınırların belirlenmesinde ideolojik ve politik bağımlılık ya da faydaların etkisinin hiç de azımsanamayacağı bir perspektif ile üretilir.⁶ Şu hâlde bilginin üretiminde perspektifin yani bilgiyi üretenin bakış açısının, kilit bir role sahip olduğu düşüncesinin perspektifçi yaklaşımın temelini oluşturduğu söylenebilir.

Bu yaklaşıma paralel olarak ikinci bir yaklaşım ortaya koyan görecilik fikri ise en temelde objektif bir hakikat fikrinin varlığından söz edilemeyeceğini savunmakla beraber hakikat ya da doğruların kişiden kişiye, dönemden döneme, toplumdan topluma değişkenlik göstereceğinin altını çizer. Dolayısıyla görecilik yaklaşımına göre herkes için geçerli olabilecek mutlak doğrulardan ya da evrensel hakikatlerden bahsedilemez. Zira hakikati ortaya koyduğunu iddia eden hiçbir düşünce ya da teori, sınanabilirlik açısından kendisinden bağımsız ya da kendisinin dışında bulunan doğruluk ölçütlerine sahip değildir.⁷ Bu durum kültürler arası etkileşim söz konusu olduğunda da sorunsallaştırılarak 'kültürel görecilik' kavramı bağlamında ele alınmaya çalışılır. Bu kavrama göre her kültür, kendine has ve gelişi güzel düşünce ve davranışlar sistemi olarak değerlendirilebilir. Bir toplum veya kültür içerisinde makul olarak görülebilen bir iddia ya da sav başka bir toplumda tamamıyla kabul edilemez görülebilir. Nitekim davranış kalıpları, içerisinde şekillendikleri toplumun bağlamına göre açıklanmak zorundadır. Bu açıdan bakıldığında farklı kültürler arasında davranışsal ya da ahlaki herhangi bir kıyaslama yapmak mümkün görün-

5 Audi, "Ortega Y Gasset Jose", 637.

6 Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, 12.

7 Cevizci, "Görecilik", 383.

memektedir. Zira bu tarz bir kıyaslama evrensel anlamda kabul görmüş bir kültürün mevcut olduğunu var sayar. Her ne kadar birçok düşünür mutlak hakikat ve anlam fikrini baltalaması açısından bu yaklaşımı acımasızca eleştirse de kültürel görecilik fikri, ahlaki ve etik anlamda tüm dünyaca kabul görmesi beklenen ‘evrensel kültür’ anlayışını net bir şekilde reddeder.⁸ Bu durum aynı zamanda tarihsel anlamda da geçerlidir ve bu minvalde tüm zamanları kapsayan mutlak ahlaki yargılardan bahsedilemez. Nitekim günümüz dünyasında birçok toplum tarafından ahlaki olarak kabul edilemez görülen kölelik kurumu, Antik Yunanların büyük bir kesimi tarafından ahlaki açıdan sorun teşkil etmeyen bir müessese olarak kabul ediliyordu.⁹ Dolayısıyla görecilik fikri, hiçbir perspektifin bir diğerine göre ayrıcalıklı bir konumda konumlandırılmayacağını ve bunun rasyonalite adına yapılmasının ise tamamıyla çelişkili bir yaklaşımı ortaya çıkaracağını iddia eder.

Perspektifler arasındaki rasyonalite adına inşa edilmeye çalışılan hiyerarşinin kabul edilemez olduğunu bir örnekle açıklamak gerekirse, bu duruma Batı merkezli, modern tıbbın Doğu kaynaklı geleneksel, alternatif tıp ile kıyaslanması örnek olarak verilebilir. Pozitivist ve rasyonel perspektifin öngördüğü genel kabule göre modern tıp, geleneksel tıp ile kıyaslandığında hastalıklarla mücadele ve insanların iyileştirilmesinde daha üstün bir konuma sahiptir. Fakat modern tıba bu ayrıcalıklı konumu atfeden bakış açısının ne kadar tarafsız değerlendirme ölçütlerine sahip olduğu tartışmalıdır. Herhangi bir eylemin ya da inancın ne derece tutarlı ya da muteber olduğunun belirlenmesi için başvurulacak ölçütler, en nihayetinde kendisine göre hiyerarşik olarak daha yukarıda konumlandırılmış bir bakış açısının etki alanı içerisindeyler.¹⁰

Şu hâlde, eylemleri ya da inançları değerlendirirken kullanılan ölçütleri bu etki alanından bağımsız düşünmenin hatasız bir yaklaşım olduğunu söylemek zordur. Buradan hareketle modern tıbbın geleneksel tıp ile kıyaslandığında daha üstün bir konumda kabul edilmesi, onun Batı merkezli bilimsel tıp anlayışı ve ön kabullere daha fazla uyduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Oysa bu durumda ölçüt olarak kabul edilen paradigmanın kıymeti kendinden menkuldür ve geleneksel tıbbi ikincil

8 Bunnin vd., “Cultural Relativism”, 155.

9 Warburton, *Philosophy The Basics*, 61.

10 Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, 13.

konuma indirgemek açısından konumlandırıldıkları noktanın bağımsızlığı tartışmalıdır. Zira aynı mantık ile başka bir bakış açısı ölçüt kabul edildiğinde geleneksel tıp karşısında modern tıbbi mahkûm etmek de pekâlâ mümkün olabilir. Bu örnekten hareketle göreciliğin bilimin modernleşme ile sahip olduğu ayrıcalıklı ve öncelikli konumunu sorgulayarak bu konumu sarstığı söylenebilir. Fay'ın bu durumu vurgulamak için kullandığı ifadeler dikkat çekicidir:

“Göreciliğe göre, bilim, diğer olası perspektiflerden ne daha iyi ne de daha kötü olan herhangi bir perspektiften başka bir şey değildir. Evet doğru, bilim, hegemonya kazandığı ve bu süreçte de birçok alternatifi susturduğu “Batı”da tercih edilen yaklaşımdır. Ancak bunun gösterdiği tek şey, Batı’daki insanların, bilimin mümkün kıldığı başarıları (özellikle de doğanın teknik denetimini) yücelttikleridir. Bu ise bilimin, bir bilme biçimi olarak içkin üstünlüğü olduğunu kanıtlamaz.”¹¹

Bu iki yaklaşımla ilgili yapmaya çalıştığımız kısa tanımlamalardan hareketle bilimsel bilgiye ya da hakikate ulaşmada hiyerarşik olarak doğa bilimlerini sosyal bilimlerin üzerine konumlandırılan bakış açısının artık değerini kaybettiğini ileri sürmek mümkün görünmektedir. Buna paralel olarak sosyal bilimlerin içerisinde öteden beri yapılan nitel-nicel kıyaslamasında nicel çalışmaların bilimsel bilgiyi ortaya koymakta daha güvenilir olduğu kanısının da yine perspektifçilik ve görecilik yaklaşımlarının ortaya koyduğu eleştiriler açısından bakıldığında geçerliğini yitirdiği söylenebilir. Diğer taraftan, zincirin son halkasına gelindiğinde genelde sosyal bilimlerde özelden ise sosyoloji alanında yapılan nitel çalışmalar içerisinde kurgu olarak nitelendirilen edebî metinlerin toplumsal gerçekliğe ulaşmada birer veri olarak kullanılmasının güvenilirlik açısından problemler oluşturabileceği tartışması günümüzde de devam etmektedir. Bu noktada, bu çalışma kapsamında edebiyat ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi biraz daha detaylandırdıktan sonra edebî metinlerin hem toplumsal gerçekliği ne derece yansıtabileceği hem de bu gerçekliğin inşa edilmesinde ne gibi rollere sahip olabileceği hususlarının üzerinde durulmasının önemli olacağını düşünüyoruz. Zira kanaatimiz odur ki ancak kurgudan gerçekliğe ulaşabilmenin mümkün olabileceği kabul edildiğinde, farklı iki disiplin olarak görülen edebiyat ile sosyolojiyi bir arada düşünmenin ve bu iki alan arasındaki bariyerleri kaldırmanın imkânı ortaya çıkacaktır.

11 Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, 13.

2. Edebiyat Toplum İlişkisi: Kültürü Bir Metin Olarak Ele Alma- nın İmkânı

Edebiyat ve toplum arasındaki ilişkide öncelikle toplum derken tam olarak nasıl bir yapıdan bahsettiğimizi netleştirmek yerinde olabilir. Bu noktada, yapı ve eylem arasında varsayılan bir zıtlık ilişkisinden ziyade bu iki kavramın etkileşiminin ön planda tutulduğu bakış açısının daha tutarlı olduğu söylenebilir. Zira toplumsal yapının aktör eylemlerini şekillendirdiği her ne kadar kabul edilebilirse de bu aktörlerin eylemlerinin iradeden yoksun robotlar tarafından sergileniyor gibi algılanması da hatalı olur. Nihayetinde toplumsal yapıların oluşumunda bilinçli ve irade sahibi aktör eylemlerinin etkili olduğu açıktır. Bu anlamda aktörler, bir yandan kendi eylemlerinin nasıl bir düzen içerisinde meydana geldiğini sürekli bir şekilde gözlemlerken diğer yandan da aynı durumun kendi dışındaki aktörler içinde geçerli olduğunu varsayarak içinde hareket ettikleri bağlamların toplumsal ve fiziksel yönlerini sıradan bir biçimde izleme eğilimi taşırlar.¹²

Diğer taraftan bu eylemler toplumsal yapı tarafından bazı durumlarda mümkün kılınırken bazı durumlarda ise kısıtlanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında eylemlerin de yapıdan tam manasıyla bağımsız olduğu söylenemez. Yapılar bir taraftan eylemlerin meydana gelmesini sağlarken diğer taraftan da eylemler yapıların oluşmasında rol oynarlar. Bu durumda toplum, bir taraftan onu meydana getiren bireyler diğer taraftan da o bireyler arasındaki ilişki ve etkileşim sonucunda ortaya çıkan gerçekliğin bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir.¹³

Öyleyse yapı ile eylem arasındaki ilişkinin sürekli bir etkileşimi gerekli kıldığı söylenebilir. Giddens'ın 'yapılaşma' kavramsallaştırması ile vurguladığı bu etkileşimin, devamlı olarak kendini yeniden üreten bir yapı olarak toplumu anlamada önemli bir yere sahip olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi irdelemeye çalışırken bir fail olarak yalnızca yapıyı ön plana çıkaran statik ve bütüncül bir toplum anlayışından ya da toplumu analiz etmede bireyi ve onun eylemlerini önceleyen atomcu yaklaşımdan daha çok yapılaşmanın merkeze alındığı Giddensçı toplum anlayışını benimsemişliğimizin altını çizmek istiyoruz. Zira bu anlayışa göre toplumsal sistem-

12 Giddens, *The Constitution of Society*, 5.

13 Walsh, "Structure/Agency", 9-10.

leri meydana getiren yapısal özelliklerin varlığını sürdürebilmesi, büyük oranda sosyal davranış kalıplarının zaman ve mekâna bağlı olarak yeniden üretilmesine bağımlıdır.¹⁴ Fay, Giddens'in bu yaklaşımını şu ifadeler ile özetler:

“Bu görüşe göre toplum, bir nesne değil bir süreçtir (bir yapılaşma ve bu yapılaşmanın örüntülü sonuçları süreci). Buna göre toplum hiçbir şeyi “yap”mıyor: Bu gücü olan bir nesne değil, toplumsal pratiklerin zamanında dizilmeleri sürecidir. (Bu anlamda “toplum”da “kültür” gibidir, bir isim değil bir fiildir.) Toplumlar özde diğer bağımsız şeyleri şekillendiren nesnelere değil, (futbol oyunu, mahkeme ve Katolik ayinleri gibi) zamansal varlıklardır. Gerçekten de toplum, kimlikleri ve görece konumları, kural ve rolleri yorumlama biçimlerine göre sürekli değişen aktörler arasındaki kural ve rol-yönetimli etkileşim örgülerinin dinamik işleyişinden başka bir şey değildir.”¹⁵

Bu tanımlamada toplum ile kültür arasında kurulan ilişki, bizim edebiyat ile toplum arasında kurmaya çalıştığımız ilişkiye ışık tutabilir. Burada toplum, devamlı değişken ve yeniden üretilen yapısı göz önünde bulundurularak kültüre benzetilmiş ve her ikisinin de devingen yani aynı anda hem etken hem de edilgen bir yapıya sahip olduğu vurgulanmıştır. Batı’da özellikle 1960’lardan sonra kültürü bu anlamda ele alıp onun bütün yansımalarını adeta okunacak bir metin olarak değerlendiren ‘kültürel çalışmalar’ adında bir yaklaşım ortaya çıkmış ve edebiyatı da kendisi için en önemli kaynaklardan biri olarak görmüştür. Buna göre tıpkı kültür gibi bir bütün halinde birey ve toplumu da okunacak bir metin olarak kabul etmek mümkündür. Zira son yıllarda sosyal bilimlerde her türlü bilginin yoruma tabi olduğunun altını çizen yorumsamacı yaklaşımlar giderek hız kazanmakta ve çalışmanın girişinde tanımlamalarını yapmaya çalıştığımız perspektifçilik ya da görecilik gibi kavramsallaştırmalar da bu yaklaşımlara teorik zemin hazırlamaktadırlar. Şu hâlde bilgiyi ya da gerçekliği anlamak ve analiz etmek bir yorum yapma eylemini gerekli kılıyorsa ve gerçeklik de son tahlilde toplumsal yapı içerisindeki aktörlerin bir kurgusu olarak ele alınabilirse, bu kurgunun ancak yorumlanılarak anlaşılabileceğini söylemek mümkündür. Buradan hareketle, kurgu ile gerçeklik arasında oluşturulmaya çalışılan zıtlık da ‘bilme’ ile ‘anlama’yı yorumlama eyleminden bağımsız kabul etmeyen bakış açısı vasıtasıyla

14 Giddens, *The Constitution of Society*, XXI.

15 Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, 102.

anlamını yitirmektedir. Zira kurgulanmayan hiçbir gerçeklik yoktur. Öyleyse dış dünya, gerçeklik ile kurgunun iç içe geçtiği karmaşık bir metin olarak ele alınmaya, okunmaya ve analiz edilmeye müsaittir.¹⁶ Bu noktada Suçkov'un kurgu ile gerçeklik arasındaki bu ilişkinin mahiyetine dair söyledikleri kayda değerdir:

İnsanın düşünsel etkinliklerinden en önemlisi olan sanatta yaratıcı süreç imgeler halinde düşünmeyi içine alır. İnsan algılarının doğal gereği olarak bu imgeler sanatçının zihninde dış dünya yoluyla oluşur. Sanatçı, yarı gerçek gibi görünen bir şeyi kafasında kurduğu zaman bile aslında gerçeklik dediğimiz bütünü bileşik parçalarını yeni bir biçimde düzenlemekten, yeniden ortaya koymaktan başka bir şey yapmıyordu.¹⁷

Sanatçı ve onun gerçekliğin üretilmesine olan katkısı hususunda Özel de Suçkov ile paralel düşüncelere sahiptir. Ona göre, bir sanatçı olarak kabul edilebilecek roman yazarı, ortaya koyduğu eser vasıtasıyla hem farklı bakış açılarına sahip kişileri konuşturur hem de kendi bakış açısını ortaya koyarak okuyucunun düşüncelerinin filizlenmesine kapı aralar.¹⁸ Şu hâlde, roman yazarı, romandaki karakterler ve okuyucu olmak üzere 3 farklı yönü olan bu etkileşimli sürecin, kültürün üretilmesinde yadsınmaz bir katkıya sahip olduğu söylenebilir. Bu durumda, roman yazarının muhayyilesi vasıtasıyla bir metin olarak ortaya konan kültür, okuyucu ile her buluşmasında kendini yeniden üretme imkânı elde eder.

3. Toplumsal Gerçekliğin Tezahürü Olarak Roman

Esasında toplumsal gerçekliğin bir metin olarak değerlendirilip analiz edilmesi derken gönderme yaptığımız alan, tüm kurgu metinleri içeren geniş bir edebî tür yelpazesini kapsayabilir. Zira edebiyatın, toplumsal gerçekliği bir metin olarak bize sunan şiirden hatıratlara, destanlardan hikayelere, tiyatro eserlerinden romanlara kadar birçok türünden bahsedilebilir. Bu edebî türlerden roman, bizim çalışmamız sınırları içerisinde kurgudan toplumsal gerçekliğe ulaşmada hareket noktamızı oluşturması açısından merkezî öneme sahiptir. Nitekim bu başlık altında edebiyat ile toplum arasında kurmaya çalıştığımız ilişkiyi, bu noktadan sonra edebiyatı temsilen onun en güçlü düz yazı türlerinden biri olarak kabul

16 Köksal, "Sosyal Bilimlerin Kıyısında Edebiyat", 221.

17 Suçkov, *Gerçekçiliğin Tarihi*, 9.

18 Özel, "İlk İslami Romanımızı İlk Batıcı Romancımız Yazdı".

edilebilecek roman vasıtasıyla detaylandırmaya çalışacağız.

Bu ilişkiye geçmeden önce romanın tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığına dair 20. yüzyılın ünlü edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni Ian Watt'ın *Romanın Yükselişi* adlı eserine referansla kısaca değinmek gerekebilir. Watt'a göre roman, modern dönemde ortaya çıkan bir edebî tür olarak kendisinden önceki türlerden keskin farklılıklar ile ayrılır. Modern dönemi, kendisinden önceki klasik dönem ve orta çağ mirasından ayıran en önemli noktalardan biri olarak onun bireyi ön plana çıkarmasını sayabiliriz. Modern öncesi dönemde bireyin toplum içerisindeki rolü, gerçekliği ve hakikati ortaya çıkarma anlamında daha edilgen bir pozisyondayken modern dönemde bu edilgen rol, etken bir vaziyet almış ve birey, gerçeklik ve hakikati duyuları aracılığıyla keşfedebilecek bir özne durumuna dönüşmüştür. Bir edebî tür olarak romanın, modern dönemle birlikte ortaya çıkan öznenin, gerçekliği keşfedebileceğine dair taşıdığı inancın bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Zira romanın ortaya çıkışından önceki dönemlerin en etkin edebî türlerinden biri olarak gösterilebilecek destanlar ya da epik anlatıların en temel özelliği geleneksel olarak belli bir forma sahip olmaları ve bu formun dışına çıkılması halinde hakikatle kurulan ilişkinin zarar göreceği inancıydı. Bu eserlerde, özne olarak kabul edilebilecek tekil bir anlatıcı ya da yazardan söz etmek zor olduğu gibi eserlerin olay örgüleri de genellikle tarihsel olaylardan ve söylencesel hikayelerden alıntılanarak kurgulanıyordu. Bu anlamda, konunun belirlenmesinde ve hikâyenin aktarılmasında, gelenekte kabul görmüş türlerin katı edebî sınırlarına riayet de önem taşıyordu. Modern dönemle birlikte bu katı edebî sınırların önemini yitirmesiyle roman, söz konusu edebî gelenekçiliğin tam karşısında bir tür olarak ortaya çıktı. O zamana kadar geleneksel anlatıyı merkeze alan destanlardan farklı olarak roman, ilk defa bireysel olana ve bireyin yaşantısına odaklanan bir tür olarak önem kazandı.¹⁹

Bu açıdan bakıldığında romanın tarihi, bireyin ortaya çıktığı modernleşmenin tarihiyle eş zamanlı olarak okunabilir. Nitekim romanın İngilizce karşılığı olan “novel” kelimesinin sözlük anlamları arasında ‘alışılmışın dışında, yeni ve özgün olan’ gibi anlamların bulunması, romanın bir anlatı olarak ortaya çıktığı döneme getirdiği yeni bakış açısını yansıtmaktadır. Şu hâlde, “roman son birkaç yüzyıldır özgünlüğe ve yeni (novel)

19 Watt, *Romanın Yükselişi*, 12-14.

olana eşi görölmedik ölçüde değer veren bir kültürün edebiyat alanındaki mantıksal aracıdır ve dolayısıyla ismiyle müsemmadır.”²⁰

Romanın hangi şartlarda ortaya çıktığına ilişkin bu kısa girişten sonra bizim asıl meselemizi oluşturan onun gerçeklik ve dolayısıyla da toplumla olan ilişkisine tekrar dönersek bu bağlamda Tzvetan Todorov’un *The Morals of History* adlı kitabında *Fictions and Truths* başlığı altında yazdıklarına değinmek yerinde olabilir. Todorov, Türkçeye ‘romanlar ve hakikatler’ şeklinde çevirebileceğimiz bu bölümde tarihî metinler ve romanları gerçeklikle kurdukları ilişki açısından değerlendirmeye çalışarak tarih yazarı ve roman yazarı arasında bir kıyaslama yapar. Hangisinin yazdıkları daha gerçek ve daha doğru olanı yansıtmaktadır? Sorusunu sorduktan sonra bunu gerçekten sınavabilmenin imkânı olmadığını söyler. Çünkü ona göre, buradaki mesele hangi metnin gerçek ya da doğru olduğu meselesi değil, hangisinin gerçek ya da doğruya daha çok benzediği meselesidir. Burada “verisimilitude” kelimesini kullanarak gerçeğin ya da doğrunun kendisinden ziyade onların etkisinden ya da onların gerçekliğe ve doğruluğa yaklaşabilme kapasitesinden bahseder. Bu açıdan bakıldığında metnin kendisi bir kenara, onun okuyucu üzerinde bıraktığı etki de önem kazanmaktadır. Zira metnin içerisindeki hiçbir işaret, o metnin gerçekliğini garanti edemez. Aynı durum dış dünyanın kendisi ve bilginin doğası için de geçerlidir. Öyleyse mutlak anlamda gerçeklik yoktur, yalnızca yorumlamalar ve o yorumlamaların insan zihninde bıraktığı etkiler vardır. Örneğin bir avukatın savunmasının ne kadar gerçeği yansıttığı önemlidir belki ama bundan daha önemli olan, o savunmanın yargıç tarafından nasıl anlaşıldığıdır. Kısaca gerçeğin kendisi, onun gerçeğe benzetilebilme kapasitesinin gölgesinde kalabilir. Bu ihtimal, gerçeğin yanında gerçeğin aktarılma biçimini yani yorumu ve belagati de göz önünde bulundurmanın önemine işaret etmektedir. Bu anlamda, romanın gerçekliği aktarmada tarihî bir metinden daha güvenilir veriler içerebileceği iddia edilebilir.²¹

Todorov bu iddiasını Fransız antropolog Marc Auge ve Fransız roman yazarı Stendhal’ın görüşlerine başvurarak destekler. Zira her iki yazar da romanı, tarih kitaplarından daha üstün bir yere konumlandırarak gerçekliğe ulaşmada romanları tarih kitaplarından daha güvenilir olarak addederler. Öyle ki Auge eserlerinden birinde bir Fransız etnoloji kiti-

20 Watt, *Romanın Yükselişi*, 14.

21 Todorov, *The Morals of History*, 87-88.

bının yetkinliğini vurgulamak için “Balzac romanı kadar gerçekle dolu” ifadelerine yer verir. Auge’e göre tarihçiler ya da etnologlar roman yazarlarının izlerini takip ettikleri takdirde daha başarılı olabileceklerdir. Çünkü bir etnolog ya da tarihçi yalnızca olup biteni ve kendi alanlarının katı kurallarına bağlı kalarak, gerçek olarak kanıtlayabileceklerini yazabilirken, bir roman yazarı bu kuralların bağlayıcı baskısını hissetmediğinden gerçekliğe ulaşmada daha dolayumsuz bir yola sahiptir ve bu sayede gerçekliği gölgeleyen detaylardan sıyrılma ihtimali bir tarihçiye göre daha yüksektir.²² Hem sosyolog hem de bir edebiyatçı olan Ziya Gökalp, “bence roman somut bir sosyolojidir. Sosyolojinin en derin meselelerini romanlar halletmektedir.”²³ sözleriyle yine aynı durumu vurgular. Bu minvalde, 20. Yüzyılın önemli edebiyat eleştirmenlerinden Nancy Armstrong da *Desire and Domestic Fiction* adlı eserindeki “ben romanı sadece yazılı bir belge olarak değil aynı zamanda kültürel tarihin bir faili olarak görürüm”²⁴ ifadeleriyle romanın gerçekliği aktarabilmekteki etkin rolünün altını çizer.

Auge ile paralel olarak 19. Yüzyılın ünlü roman yazarlarından Stendhal ise kişinin gerçekliğe ancak roman yoluyla ulaşabileceğini söyler çünkü ona göre etrafımızda gözlemlediğimiz hemen her şey gerçekliğin kötü birer kopyasından ibarettir. Roman ise görünenin ardındakini ortaya çıkararak kişinin olgusal olanın ötesine geçmesine imkân tanır. Bu sebeptendir ki roman hem tarih kitaplarından hem de felsefe kitaplarından daha üstün bir konumdadır. Felsefe, tarihten farklı olarak belki bir yönüyle olgusal olanı aşabilir fakat o da soyut incelemelerin sınırlılığında, belirli bir alan içerisinde ayrıntılarda kaybolmaya meyillidir. Bu noktadan bakıldığında roman, tarihten daha felsefi, felsefeden ise daha somut bir ara form olarak ortaya çıkmaktadır. Belki de bu sebepten Rousseau, kendisinin en iddialı ve fakat en az anlaşılan kitaplarından biri olan *Emile*’yi tanımlarken ‘insan doğasının romanı’ ifadelerini kullanır.²⁵ Yine 20. Yüzyılın önemli roman yazarlarından Milan Kundera *Roman Sanatı* isimli eserinde romanın gücünü vurgulamak için şu ifadelerle yer verir: “Roman, yazarın bir itirafı değil, bir tuzağa dönüşen dünyada insan hayatının

22 Auge, 1985, akt. Todorov, *The Morals of History*, 88.

23 Gökalp, 1980, akt. Şatıroğlu, “Sosyoloji ve Edebiyat”, 151.

24 Armstrong, *Desire and Domestic*, 30.

25 Stendhal 1957, akt. Todorov, *The Morals of History*, 89.

keşfedilişidir.”²⁶ Aynı doğrultuda Elias Canetti ise *Edebiyatçılar Üzerine* adlı yapıtında durumu bir adım daha öteye taşıyarak “bir edebiyatçının görmediği şey, olmamış demektir”²⁷ şeklinde iddialı bir cümle sarf ederek edebiyat eserlerinin toplumsal gerçekliği yansıtmada ne denli kilit bir role sahip olduğunu ortaya koymaya çalışır. Son olarak Pierre Bourdieu, *The Field of Cultural Production* adlı eserinde, bir sosyolog olarak tanımladığı ünlü Fransız roman yazarı Gustave Flaubert’in *Sentimental Education* isimli romanına müstakil bir bölüm ayırarak 19. Yüzyıl Paris toplumsal hayatındaki güç ilişkilerini bu roman vasıtasıyla incelemeye çalışır.²⁸

Edebiyat dışı yapıtlar üreten kesimler tarafından belki abartılı olarak görülebilecek bu fikirlerin, esasında edebî metinlerin dışındaki özellikle bilimsel metinlerde, metni ortaya koyan irade açısından, insan faktöründen ziyade ‘bilen-özne’yi önceleyen bakış açısına bir eleştiriyi içermekte olduğu söylenebilir. Bu noktada, edebî metinler dışındaki metinlerde metni üreten, mahiyeti itibariyle bütün evreni kendi bünyesinde barındıran ‘insan’ değil onun aklı ve bu aklın sınırlı kapasitesini merkeze alan ‘bilen-özne’dir. *İnsan Açısından Edebiyat* adlı eserinde Nermi Uygur bu ikiliği şu sözlerle ifade eder: “Edebiyat-olmayan yapıtlarda, özellikle bilimsel yapıtlarda ortak doku, bu yazılarda tüm insan kişiliğinin salt bilen-özneye indirgenmiş olmasıdır. Edebiyat yazılarındaysa, yazının konuşucusu, anlatıcısı kim olursa olsun, yazının söylediğini kim söylerse söylesin, bu söylediğine tüm damgasını vurmuştur insan.”²⁹ Bu açıdan bakıldığında Todorov, Auge ve Stendhal’ın romana dair yukarıda özetlemeye çalıştığımız fikirlerinin, insan ve bilen-özne ikiliğinde insan lehine bir tavır alışını yansıtarak bilen-özneye bir eleştiriyi içermekte olduğu da söylenebilir.

4. Toplumsal Gerçekliği Yansıtmada Romanın Güvenirliği Sorunu

Buraya kadar ortaya konulan yaklaşım bağlamında, roman yazınının konumlandırıldığı düzlemin oldukça idealize edildiği eleştirisi yapılabilir. Zira romanı, bilen-özneye bir eleştiri olarak değerlendirip onu

26 Kundera, *Roman Sanatı*, 34.

27 Canetti, *Edebiyatçılar Üzerine*, 13.

28 Bourdieu, *The Field of Cultural Production*, 145.

29 Uygur, *İnsan Açısından Edebiyat*, 26.

'evrensel insana' dair hemen hemen bütün özellikleri, edebiyat dışı diğer metinlere kıyasla daha gerçekçi biçimde yansıtan bir ayna olarak gördüğümüzde roman yazarına tanrısal bir paye atfetmiyor muyuz? Sorusu akla gelebilir. Nihayetinde roman yazarı da bir insandır ve o da kendi sınırlılıkları içerisinde topluma ve insana dair gözlemlerini yazdıkları vasıtasıyla aktarırken sahip olduğu kültürün dayatmalarını, içinde yetiştiği toplumun kendisi üzerindeki etkisini, bu etkiden bağımsız düşünülmecek kuramsal birikimi ve son tahlilde kendi ideolojisini kaçınılmaz olarak yansıtmak durumundadır. Öyleyse romanı diğer edebiyat dışı metinlerden gerçeğe daha yakın gören bakış açısının roman yazarı ve onun konumunu kutsallaştırma gibi bir yanılgı içerisinde olduğu düşünülemez mi?

Bu soruya cevap mahiyetinde roman yazarının sanatçı kimliği ön plana çıkarılabilir. Nitekim, sanatçının entelektüel birikiminin diğer bütün alanları kapsayacak nitelikte olması beklenir. Ancak bu nitelikler sayesinde roman yazarı çok yönlü ve evrensel bir metin ortaya koyabilecektir. Zira "bir romanın büyük, yüce, klasik veya evrensel olma sebebi paradigmatic yapısından, kendine has armonisinden, gerçeklikle ve zamanla kurduğu ilişkiden, dilinden ve bütünlüğünden kaynaklanır."³⁰ Bu açıdan bakıldığında roman yazarının yeri geldiğinde bir sosyolog yeri geldiğinde bir psikolog yeri geldiğinde de bir din bilimci gibi olaylara yaklaşabilmesi beklenir. Dolayısıyla romanın gerçekçiliğine vurgu yapan yaklaşım, esasında roman yazarının insanı aşan gözlem yeteneğinin arkasındaki çok yönlü birikime ve bu birikime ek olarak sanatsal sezgilere göndermede bulunmaktadır. Ancak bu birikim ve sezgileri sayesinde roman yazarı, romanında "yarattığı değerler sistemindeki bütünlüğü, görüş açısındaki tutarlılığı ve biçim unsurları arasındaki ahengi"³¹ sağlayabilecektir. Romanda ve roman yazarında en temelde, teoriyi estetiğe çevirebilecek bir kapasiteyi varsayan ve bu anlamda bir niteliksel beklenti içerisinde olan yaklaşımı Belge, şu ifadeler ile özetlemektedir:

"Her ne kadar bir sanatçı, aynı zamanda bir sosyolog veya psikolog olmak zorunda değilse de, bunları dışlamakla olumlu bir yere varması bugünkü koşullarda bana çok güç görünüyor... Sanat alanı dışında oluşmuş bir teoriyi alıp bunu sanata, yani yaşantıya mekanik bir şekilde uygulamak elbette bir çözüm değildir. Böyle bir teoriden yararlanmak söz konusu olsa da, sorun, teoriyi estetiğin diline çevirmekte yatıyor. Bütün bunlar da, zorlu bir

30 Antakyalıoğlu, *Roman Kuramına Giriş*, 16.

31 Stevick, *Roman Teorisi*, 20.

“entelektüel” uğraşı gerektiriyor. Bir sanatçının, hele bir romancının, bize henüz düşünemediğimiz şeyleri düşündürmesini beklememiz sanırım meşru bir haktır. Herkesin ağzında dolaşan birkaç klişeyi alıp romandaki kişilere söyletmek, böylece de toplum hakkında tezler sunan bir roman yazmış olma havasına girmek, anlaşılır iş değil.”³²

Belge, bu ifadeleri ile roman yazarları arasında nitelik açısından bir kıyaslama yapmanın gerekliliğine vurgu yaparken romanı, toplumsal gerçekliği ortaya koyan bir sanat eseri olarak kabul edebilmek için onu ortaya koyan zihnin entelektüel kapasitesinden emin olunması gerektiğinin altını çizer. Bu noktada, toplumsal gerçekliğin temsili olarak roman karakterleri, klişelerden arındırılmış olarak, arkasında kuramsal bir teorinin izlerini taşıyacak şekilde ve bu teoriyi estetik hale getirecek nitelikte oluşturulmalıdır. Nihayetinde roman metni bir teori kitabı değildir ve doğal olarak da bir sosyal teorinin kuramsal ispatı gibi bir amaç gütmey fakat bu durum roman yazarının karakterlerini oluştururken sosyal teorilerden bağımsız olabileceği anlamına gelmez. Aksine bir romanın kalitesi onun karakterlerinin çok katmanlı yönüyle ölçülebilir. Çizilen bir karakter toplumsal gerçeklikte ne kadar fazla düzleme tekabül ediyorsa romanın sanatsal niteliği de aynı oranda değer kazanır. Bu açıdan bakıldığında, edebî eserlerde kurgulanan karakter ve olayların temsil kabiliyetinin önemi ön plana çıkar. Türkiye’de modern edebiyat eleştirisinin öncü isimlerinden Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* adlı yapıtında, edebî eserlerdeki karakterler ve olayların bu temsil yönünü vurgulamak için şu ifadeleri kullanır:

“Yazarın görevi toplumun belli bir dönemindeki gelişim doğrultusunu belirleyen tarihî güçleri, yani toplumun iç yapısını ve dinamiğini kavramaktır. Başka bir deyişle o dönem için tipik olan tarihî durumu anlamak. Yazar eserinde kişiler, olaylar ve durumlarla bu tarihî güçlere somutluk kazandırır. Öyleyse eserdeki kişilerin, olayların ve durumların tipik olması gerekir ki sosyal gerçekliği yansıtabilsinler. Tipik, ya da temsil edici karakter hem tarihî güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırır, hem de kendine özgü nitelikleri ile yaşayan canlı bir birey olur.”³³

Moran’ın vurguladığı anlamda tipik karakterlerin yazılablmesinin ise ancak roman yazarının çok yönlü entelektüel birikimi ve görüneni

32 Belge, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, 310.

33 Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 55.

aşan sezgisel bakış açısı sayesinde mümkün olabileceği söylenebilir. Zira Marksist eleştirmen Lukacs'ın estetik anlayışına göre, edebî eserlerde üretilen karakterler ancak toplumdaki nesnel güçler tarafından en derin yönlerine kadar belirlenebildiği takdirde 'tipik' karakterler olarak adde-dilebilir.³⁴ Bu tipolojinin sağlıklı bir şekilde oluşturulabilmesinin ise ancak roman yazarının titiz bir gözlem ve çalışma sürecinin sonunda ortaya çıkabileceği söylenebilir. Bu zorlu sürecin mahiyetine dair Kemal Tahir'in bir roman yazarı olarak kendi tecrübelerine dair paylaştığı şu sözleri kay-da değerdir:

“Ben otuz yıldan beri dünyaya, insanlara, olaylara hiç aralıksız romancı olarak bakmaktayım. O gün bugündür, ne okumuşsam, ne görmüşsem, ne işitmişsem, kimi tanımışsam -kısası- ne öğrenmişsem yalnızca romancı olarak, roman için öğrendim, romanda kullanmak için biriktirdim. Başka yazılarla uğraştığım zamanlar oldu ama, ben başlıca roman zenaatının ya-salarını araştırdım. (...) Bence Türk romancısının ana ödevi, imparatorluk kurmak gücüne sahip Türk insanının geleceği kurtaracak cevherini, bu cevherin tarih boyu taşıdığı insancıl birikimi, bu birikimin gelecekte işe yarar yönünü bulup çıkarmaktır.”³⁵

Bu ifadeleriyle Kemal Tahir, roman yazarının yalnızca gerçekliği romanlarında en titiz bir biçimde yansıtmaya çabalaması gerektiğinin altını çizmekle kalmaz aynı zamanda romancının içinde bulunduğu toplumu değiştirme, dönüştürme, ileri taşıma ve nihayetinde ona bir yön tayin etme gibi misyonlara da sahip olduğunu vurgular. Ona göre romancı yapıtlarında toplumsal gerçekliği yansıtabildiği ölçüde o topluma ışık tu-tabilecektir. Bu anlamda o, romana kurgu bir metin ya da uydurma hika-yeler gözüyle bakmaz zira onun bakış açısına göre roman yazarı realiteyi olduğu gibi aktaran pozisyonundadır ve bu pozisyon gereği romanlarda 'olması gereken değil olan' aktarılmalıdır. Tahir, roman yazarında olmazsa olmaz olarak değerlendirdiği bu hassasiyeti şu sözleriyle özetler:

“Olanı, olduğu gibi yazmak, bugünkü Türk yazarlarından biri olarak benim, yüzde yüz işime geliyor. Realiteden, hangi bahaneyle olursa olsun kaçmak zorunluğunu hiç duymuyorum. Sanırım ki olması lazım geleni yazmakla, realiteyi fantezilerimize uydurmağa çabalamamız arasında fark var. Aragon, Gorki için yazdığı bir yazıda, olması lazım gelenle olanı şöylece kısaltıyor, 'Gerçekçi bir yazar olanı değiştirmez, ona ışık tutar.' Bunun

34 Lukacs 1977, akt. Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 55.

35 Tahir, *Notlar Sanat-Edebiyat*, 7-8.

demek istediği de şudur sanırım: Olması lazım geleni realitede realist bir yazar olarak arayıp bulacağız, ona ışık tutacağız. Yoksa oturup uydurmağa hakkımız yok. Gerçek bugün bizim için biricik güven, biricik dayanak, biricik silahtır. İsterse bize karşı olsun.”³⁶

Bu noktada Tahir’in söylediklerinden yola çıkarak gerçek ile gerçeklik arasındaki ayrıma dikkat çekmek gerekebilir. Burada Tahir’in ‘realite’ derken genelde gerçekliğe özelde ise toplumsal gerçekliğe vurguda bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Roman yazarı, gerçeği dil vasıtası ile açıklama çabası içerisine girdiğinde gerçek olandan yola çıkıp gerçekliği ortaya koyarak açıkladığı şeye bir olgusalılık kazandırmaktadır. Zira biz “gerçeğin insan duyularıyla algılanıp, dille ifade edildiği haline gerçeklik deriz. Gerçekçilik ise, işte, dilselleşmiş olan gerçekliği, sembolik düzenin parçası haline indirgenmiş olanı ya da bir “olgular” bütünü olarak dünyayı olduğu gibi temsil etmektir.”³⁷ Bu açıdan roman, “dünyanın rengini ve kokusunu kendinde korur”³⁸ Tahir’in yukarıdaki alıntıda ‘realite’ ya da ‘olanı olduğu gibi yazmak’ ifadeleri roman yazarının dış dünyayı aktarırken onu ‘tek tek şeyler’ olarak değil bir ‘olgular bütünü’ olarak ele alması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda gerçek (şey) ile gerçeklik (olgu) arasındaki ayrımı netleştirmesi açısından Wittgenstein’in “dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil”³⁹ ifadesi kayda değerdir. Şu hâlde, Tahir’in söylediklerini de hatırd tutarak roman yazarının, eserlerinde olgusal olanı yani gerçekliği/dış dünyayı yansıtmaya sorumluluğuna sahip olması gerektiğini söyleyebiliriz.

Roman yazarının böyle bir sorumluluğa sahip olması bir kenara bunun ne kadar altından kalkılabilir bir sorumluluk olduğu tartışması bu noktada önem kazanabilir. Nihayetinde roman bir sanat eseri olarak ele alındığında onu ortaya koyan sanatçı belli estetik kaygıları da gözetmek durumundadır. Dahası roman yazarı, ürettiklerini kaçınılmaz olarak bir ideolojik zemin üzerinden üretmektedir. Dolayısıyla yazarın bu ideolojik dünyası ve eserini ortaya koyarken göz ardı edemeyeceği estetik kaygıları, onun dış dünyayı olduğu gibi aktarmasının önünde bir engel teşkil edebilir. Bu noktadan bakıldığında bir taraftan estetik olan ile gerçeklik

36 Tahir, *Notlar Sanat-Edebiyat*, 51.

37 Antakyalıoğlu, *Roman Kuramına Giriş*, 42.

38 Suçkov, *Gerçekçiliğin Tarihi*, 13.

39 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 5.

arasındaki zıtlık diğer taraftan ise yazarın kendi ideolojisinden izler ve mesajlar taşıyan ürünler üretmesi ihtimali, romanın gerçekliği yansıtmadaki güvenirliliğine yapılan iki temel eleştiri olarak ön plana çıkabilir.

İlk eleştiriden başlarsak, gerçeklik ile estetik arasında varsayılan karşıtlığın romanı bir kurmaca metin olarak değerlendiren bakış açısının sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmanın girişinde bu bakış açısının tutarsızlığına kısa bir şekilde değinmiş olsak da bu noktada söz konusu eleştiri Sayın'ın Defter dergisinin 32. Sayısında yer alan 'The Pure Traveller: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat' isimli makalesinden yardım alarak biraz daha detaylandırmanın yerinde olacağını düşünüyoruz. Sayın, bu makalesinde öncelikle edebî metin ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkide yazınsallık ve gerçeklik şeklinde iki ayrı kategori belirlenerek bu kategorilerin sınırlarının net bir şekilde çizilmesini eleştirir. Belirlenen bu sınırlara göre ilk kategorinin estetik olana ikincisinin ise toplumsal olana göndermede bulunduğu varsayılır. Sayın'a göre bu katı sınıflandırma, bir varsayımdan ibarettir ve modernizmin sosyal bilimler alanına dayattığı özerklik anlayışının etkisi altındadır. Bu anlayışa göre yazınsal yapıtlar, üreticisinin içerisinde yaşadığı çağın birçok bileşenini barındıran ürünler olmaktan ziyade yazarın kendi öznelliğinin sınırlılıklarıyla oluşturduğu bir kurgudan ibarettir. Bu anlamda yazar, gerçekliğin karşısında kendi kısıtlı edimleri vasıtasıyla dış dünyadan bağımsız bir evren kurgular ve bu kurgulama eyleminde ortaya çıkardığı ürünü kurma açısından özerk bir konuma sahiptir.

Sayın, yazara atfedilen bu özerk konumu eleştirerek bu durumun modernist düşüncenin özerkliğe yüklediği ayrıcalıklı anlam ile ilintisine dikkat çeker. Oysa üretilmiş herhangi bir metin, onu üreten yazardan bağımsız olarak kendinden sonraki metinlere kapı aralayabileceği gibi kendinden önce üretilmiş birçok metnin anlam dünyasından da bağımsız değildir.⁴⁰ Bu açıdan bakıldığında "yazınsal yapıtların toplumsal anlamlandırma süreçleri içinde hem kurulmuş olan hem de kuran olma özelliğini bir arada barındırdığı için tekil bir yazarın üretisi sayılamayacağı"⁴¹ söylenebilir. Zira, "gerçeklik ile kurmaca arasındaki bir karşıtlık sonucu oluşmamakta yazınsal yapıtlar; tersine gerçeklik ile kurmacanın dışında kurulan ilişki, onlardan birini gerçek olarak konumlandırırken diğeri-

40 Sayın, "The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat", 130.

41 Sayın, "The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat", 131.

ni kurmaca olarak sabitleştirmektedir”.⁴² Öyleyse gerçeklik ile kurmaca arasında hiyerarşik bir ilişki kurmaya çabalamak ancak bu iki kavramı birbirine geçmesi imkânsız, farklı iki alan olarak kabul eden ve kendisini bu iki alanın dışında konumlandırın bir bakışın ürünü olabilir. Sayın, bu bakış açısına Laclau ve Mouffe’den ‘sarmaşıklanma’⁴³ ifadesini ödünç alarak alternatif bir yaklaşım getirerek söz konusu iki alanının birbirinden zorunlu olarak, keskin sınırlarla ayrılmasını gerektirecek bir durumun olmadığını aksine bu iki alanın birbirinden bağımsız düşünölemeyeceğini vurgular. Ona göre “yazınsal metinleri sabit ve türdeş birer bütönlük olarak konumlandırmak yerine onları farklı alanların iç içe geçtiği birer anlam-düğümü (Lacan) olarak düşünme(k)” gerekir ve ancak bu şekilde “gerçeklik ile kurmaca diye birbirinden ayrılan iki farklı uzamın onları ‘aşan bir ‘sarmaşıklanma’ içinde oluştuğu” anlaşılabilir.⁴⁴

Bu noktada, bu iç içe geçmenin ya da ‘sarmaşıklanma’nın mahiyetine dair bir sorgulama yapmak gerekebilir. Yukarıda bahsedildiği gibi gerçekten de toplumsal olan ile kurgusal olanı birbirine eklenmiş tek bir düzlem halinde düşünöbilmenin imkânı var mıdır? Kurgu ve yazınsal ürün sadece yazara hasredilemeyip onun özel mülkü olarak ele alınamayacaksa toplumsal gerçekliği kurgudan ayırmanın kriterleri nasıl belirlenebilecektir? Sayın, bu soruların yanıtlarını Yeni Tarihçilik akımının önemli temsilcilerinden biri olan Stephen Greenblatt’a başvurarak vermeye çalışır. Greenblatt’ a göre edebî ürün meydana getirilirken muhtelif sosyal ve kültürel alanlarla dilsel bir etkileşim kaçınılmaz olduğundan ortaya konan metin yalnızca yazarının ürünü olarak görölemez. Diğer yandan toplumsallık ve kültürün, gerçekliğin meydana geldiği esas alan olarak sorgusuz sualsiz bir şekilde kabul edilmesi de problemlidir. Bu açıdan bakıldığında, bir yazarın yapıtında aktardıklarını gerçeklik olarak kabul etmek ne kadar sorunluysa kültürel etkileşim ve toplumsallık içerisinde cereyan eden olayları da gerçeklik olarak görmek aynı derecede sorunludur. Pekâlâ toplumsal gerçeklik de onu algılayanlar tarafından bir kurgu olarak anlaşılabilir. Greenblatt, bu durumu Amerikan toplumunun gerçekliği nasıl kurgu olarak algıladığından bahsederek açıklar. Bunun için eski Amerikan başkanlarından Ronald Reagan’ın hayatından

42 Sayın, “The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat”, 131.

43 Laclau ve Mouffe 1992, akt. Sayın, “The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat”, 131.

44 Sayın, “The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat”, 131.

örnekler verir. Reagan başkanlığı döneminde siyasi olarak zor durumda kaldığında sıklıkla daha önce oynadığı filmlerdeki replikleri kullanarak durumu idare etmeyi başarmıştır. Yine bazı kriz anlarında, dönemin çok izlenen Hollywood filmlerinden cümleler aktararak çetrefilli durumların içerisinden çıkabilmiştir. Öyle ki Greenblatt, Reagan'ın bir başkan olarak başarısının Amerika halkı için gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı ortadan kaldırılabilesine bağlar. O, filmlerine yaptığı göndermeler sayesinde halktaki gerçeklik algısını azaltmanın aksine arttırmaktadır.⁴⁵

Buradan hareketle, gerçekliği toplumsalın alanına hapsetmek mümkün görünmemekle beraber yazınsalı da salt kurgunun alanı olarak belirlemek problemlili bir hal almaktadır. Nitekim toplumsal ve kültürel gerçekliklerde tıpkı yazınsalın ürünü olan metinler gibi dil vasıtasıyla kurgulanırlar. Öyle ki Raymond Williams'a göre gerçeklik, dünya, doğa, insan gibi temel kategorilerin çoğu dil içerisindeki yapılar olarak kabul edilmelidirler.⁴⁶ Şu hâlde, kaynağını dilden almaları açısından gerçeklikle ilişkileri bağlamında toplumsal olan ile yazınsal olan arasında belirleyici bir fark kalmadığı söylenebilir. Sayın, Nietzsche ve Kant'a referansta bulunarak kurgu ile gerçeklik arasındaki bu girift ilişkinin mahiyetine dair şu ifadeleri kullanarak durumu özetler:

“Nitekim gerçeklerin olmadığı, gerçeklerin olabilmesi için önce anlandırılması gerektiğini daha iki yüz yıl önce Nietzsche söylemiştir. Çünkü sonuçta dilsel eğretilmelerle kurgulanan gerçekliklerdir toplumsal ve kültürel gerçeklikler ve Nietzsche'nin konumlandırmasına göre eğretilme süreçlerinden bağımsız bir gerçeklik olanaksızdır. Gerçeklik, yalnızca estetik olarak kurgulanan bir gerçekliktir ve bizim gerçekliği gerçekmiş gibi düşünmemizin başlıca nedeni, yaratan özneler olarak kendimizi unutmamız ve kendi kurmacamız olan şeyleri gerçekmiş gibi düşünmemizdir. Oysa Kant'ın söylediği gibi yalnızca estetik önselliklerimiz değil, dilsel önselliklerimiz de belirlemektedir gerçekliği algılayışımızı ve kurgulayışımızı. Çünkü gerçekliği kurguladığımız eğretilmeler dilsel eğretilmelerdir ve dilsel söylemlerden kopuk bir estetik önsellik olanaklı değildir. Böylelikle estetiğin ya da yazınsallığın özerk alanı olarak tanımlanan şeyin sınırları aşmakta, gerçeklik denen olgunun kendisi kurmaca bir yapıya dönüşmektedir.”⁴⁷

45 Greenblatt, 1995, akt. Sayın, “The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat”, 131

46 Williams, *Marxism and Literature*, 22.

47 Sayın, “The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat”, 136.

Yukarıda romanın gerçekliği yansıtmadaki güvenirliğine yapılan iki temel eleştiriden bahsederken bunların ilkinin estetik olan ile gerçeklik arasındaki zıtlık ikincisinin ise yazarın ideolojik bakış açısını yansıtmaya kaygısı olduğundan söz etmiştik. Böylelikle Sayın'ın makalesinden yaptığımız alıntılarla ilk eleştiriye cevap verdiğimizizi düşünüyörüz. Estetik ile gerçeklik yani yazınsal ile toplumsal olan arasındaki zıtlık ortadan kalktığında ise ortaya toplumun ya da kültürün birer metin olarak okunabileceği ihtimali tezahür etmektedir. İşte bu anlamda bir edebî tür olarak romanlar, içerisinde hem toplumun hem de kültürün gerçekliklerini estetize edilmiş bir biçimde sunan metinler olarak görülebilmektedir. Diğer yandan, ikinci eleştiri olarak romanların gerçekliği yansıtmada yazarlarının ideolojik zeminlerinden bağımsız olamayacaklarından güvenilir kabul edilemeyeceği yönündeki yaklaşıma gelince burada da roman metninin gerçekliği aktarmada kıyaslandığı sosyal bilimlerin diğer alanlarına ait metinlerin üretim süreçlerine ve bu süreçlerin ideolojiden ne derece bağımsız olabileceğine bakmak gerekebilir. Örneğin sosyoloji alanında hakemli bir dergide yazılmış bir makale ile edebî bir roman arasında toplumsal gerçekliği ortaya koymada ideolojik etki altında kalma açısından bir fark var mıdır? sorusu bu noktadaki başlangıç noktasını oluşturabilir.

İdeolojiyi bir sınıfın ya da toplumsal grubun dünya görüşü, onların resmî ya da gayri resmî, bilinçli ya da bilinçsiz davranış, alışkanlık ve duyguları olarak tanımladığımızda,⁴⁸ toplum içerisindeki herhangi bir bireyi bu dünya görüşü, davranış kalıpları ve alışkanlıkların etkilerinden bağımsız olarak değerlendirebilmenin güç olduğunu söyleyebiliriz. Modern toplumda hemen her bireyin ideolojilerin sadece etki değil baskı alanı altında oldukları iddia edilebilir. Örneğin Althusser bu baskının faili olarak modern toplumda devleti işaret eder ve devletin baskı aygıtları olarak hükümeti, yönetimi, orduyu ve polisi gösterirken devletin ideolojik aygıtları olarak da eğitimi, dini, aileyi, hukuku, siyaseti, sendika faaliyetlerini, basın ve yayın faaliyetlerini, haberleşme araçlarını ve kültürü belirler.⁴⁹ Bu sınıflandırmadan yola çıkarak eğitim ya da basın yayın faaliyetlerinin altında değerlendirilebilecek akademi alanında üretilmiş her türlü metin ile kültür başlığı altında değerlendirilebilecek her türlü edebî metnin birbirine benzer şekilde devletin ideolojik aygıtı olarak işlerlik gösterdiği

48 Williams, *Culture*, 26.

49 Althusser, *On the Reproduction of Capitalism Ideology and Ideological State Apparatuses*, 75.

söylenbilir. Şu hâlde, bilimsel kıstaslara sadık kalınarak üretildiği iddia edilen akademik bir makalenin yazarı gerçekliği ortaya koyarken ne kadar ideolojik etkilerden bağımsız ise edebî metin yazarının da aynı derecede bağımsız olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Sonuç

Buraya kadar ortaya konulan veriler ışığında, ilk bölümde tanımlamalarını yapmaya gayret gösterdiğimiz perspektifçilik ve görecilik kavramlarına referansla, gerçekliği anlamada gerek fen bilimleri ile sosyal bilimleri arasında gerekse de sosyal bilimlerin içerisinde sosyoloji ve edebiyat gibi alanlar arasında güvenilirlik açısından bir hiyerarşi tesis etmenin mümkün görünmediği ileri sürülebilir. Nitekim sosyal bilimlerin alanında yapılan çalışmalar söz konusu olduğunda öteden beri süregelen nitel-nicel kıyaslamasında nicel çalışmaların bilimsel bilgiyi ortaya koymakta daha güvenilir olduğu kanısının da yine perspektifçilik ve görecilik yaklaşımlarının ortaya koyduğu eleştiriler karşısında geçerliğini yitirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Buradan tartışmamızın ana eksenini oluşturan kurgu metinlerin toplumsal gerçekliği yansıtmadaki güvenilirliğine gelindiğinde ise çalışma kapsamında bu metinler arasında belirleyici bir örnek olarak seçtiğimiz romanın, kültürün bir metin olarak okunması imkanını sağlaması açısından hayati bir öneme sahip olduğunu ileri sürmek mümkün görünmektedir.

Netice itibarıyla edebiyatın toplumsal gerçekliğe ulaşmada ne derece güvenilir bir araç olarak kabul edilebileceği tartışmasında, kurgunun sosyal bilimlere yapabileceği katkıyı yadsıyan bakış açısının çıkmazlarını birçok açıdan ortaya koymaya çalıştık. Bu tartışmanın, sosyal bilimlerin sınırları içerisinde öteden beri yapılagelen nitel-nicel ayrımı ve bu ayrım üzerinden sunulan gerçeklik ya da güvenilirlik iddialarına farklı bir bakış açısı sunabileceği kanaatini taşıyoruz. Buradan hareketle toplumsal gerçekliği anlamada bir bilim dalı olan sosyoloji kadar edebiyatın da belirleyici bir konuma sahip olduğunu düşünüyoruz.

Kaynakça

- Althusser, Louis. *On the Reproduction of Capitalism Ideology and Ideological State Apparatuses*. UK: Verso Press, 2014.
- Antakyalıoğlu, Zekiye. *Roman Kuramına Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Armstrong, Nancy. *Desire and Domestic a Political History of the Novel*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Audi, Robert. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. UK: Cambridge University Press, 2. Basım, 1999.
- Belge, Murat. *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production*. USA: Columbia University Press, 1993.
- Bunnin, Nicholas. Yu, Jiyuan. *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*. UK: Blackwell Publishing, 2004.
- Canetti, Elias. *Edebiyatçılar Üzerine*. Çev. Gürsel Aytaç. İstanbul: Payel Yayınları, 2007.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Fay, Brian. *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Giddens, Anthony. *The Constitution of Society*. Oxford: Polity Press, 1986.
- Köksal, Duygu. "Sosyal Bilimlerin Kıyısında Edebiyat". *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.
- Kundera, Milan. *Roman Sanatı*. Çev. Aysel Bora. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 4. Baskı, 2012.
- Lacey, Alan. *A Dictionary of Philosophy*. London: Routledge, 3. Basım, 1996.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 18. Baskı, 2008.
- Özel, Mustafa. "İlk İslami Romanımızı İlk Batıcı Romancımız Yazdı". *Arka Kapak*. Erişim: 20 Ekim 2021. <https://arkakapak.babil.com/ilk-islami-romanimizi-ilk-batici-romancimiz-yazdi/>
- Sayın, Zeynep. "The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat". *Defter* 32 (1998), 129-147.
- Stevick, Philip. *Roman Teorisi*. Çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 2004.
- Suçkov, Boris. *Gerçekçiliğin Tarihi*. Çev. Aziz Çalışlar. İstanbul: Adam Yayınları,

Rızkan Tok

1982.

Şatıroğlu, Ayşen. "Sosyoloji ve Edebiyat". *Edebiyat ve Sosyoloji (Sosyoloji Seminerleri 1)*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2018.

Tahir, Kemal. *Notlar Sanat – Edebiyat 1*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.

Todorov, Tzvetan. *The Morals of History*. London: University of Minnesota Press, 1995.

Uygur, Nermi. *İnsan Açısından Edebiyat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, 2016.

Walsh, David. "Structure/Agency". *Core Sociological Dichotomies*. Ed. Chris Jenks. London: Sage Publications. 1998.

Warburton, Nigel. *Philosophy The Basics*. USA: Routledge, 5. Basım, 2012.

Watt, Ian. *Romanın Yükselişi / Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.

Williams, Raymond. *Marxism and Literature*. UK: Oxford University Press, 1978.

Williams, Raymond. *Culture*. UK: Fontana Paperbacks, 1981.